

ПРЕДСТАВИТЕ ЗА ВРЕМЕТО И ПРОСТРАНСТВОТО ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ДИДАКТИЧНА КНИЖНИНА

Странджева, А. *Времерпространствени представи от възрожденската хрестоматийно-дидактична книжнина*. Пловдив: Университетско изд. „Паисий Хилендарски“, 2010, 312 с.

Ако си направите експеримент и потърсите в интернет определение на епохата на Българското възраждане, първите десетина ще ви кажат, че тя е преход. Този преход се осъществява бавно и трудно, той обхваща житейското време на няколко поколения българи и особено важна роля за неговото протичане изиграва книжнината.

Българското възраждане можем да опишем на едно голямо училище – и за малки, и за възрастни. Изкушените от новите идеи се чувстват предизвикани да ги споделят и достъпният за следвъзрожденските хора начин за наблюдение на този просветителски патос е чрез проучването на книжовните паметници от Възраждането. Именно към тях е насочила своя интерес Аделина Странджева, като е конкретизирала наблюденията си над „времерпространствените представи от възрожденската хрестоматийно-дидактична книжнина“.

Авторката си дава сметка, че хронотопът като структуриращ феномен във фикционалните текстове на възрожденските писатели вече е бивал обект на по-частни или по-обобщаващи наблюдения. Размишлявано е и върху историческото време и географското пространство, върху физико-математическите и философски аспекти при осмисляне на двете категории (с. 11). Ето защо предлаганата книгата отвежда към друг аспект на този комплекс. За А. Странджева е любопитна „идеята за времерпространствения континуум в света на обективните явления“ (с. 282). Избирайки за обект на наблюдения посланията, вложени в предназначение-

ната за обучение книжнина, тя получава възможността да погледне на динамичната възрожденска епоха именно чрез налаганите в най-популярните четива нови мисловни навици.

Книгата проследява продължителната, но целенасочена промяна в използването на следантропологични мерни единици и за време, и за пространство. Паралелно с традиционните мерки “един ден оране”, „един лакът платно”, „една стъпка” в различните, проучени от авторката, книжовни паметници се появяват метър, левга, верста, минута, секунда и пр. Както уточнява А. Странджева, в този информационен поток няма единство както поради липсата на регламентираща държавна институция, така и заради разнообразието на източниците, от които се заимстват изходните данни (с. 130).

Въпреки или може би поради липсата на единство, анализиранияте от авторката текстове създават усещането за настойчив интерес към измерването, обясняването, описването не само на различни от традиционните мерни единици. Книжовните паметници на Възраждането чрез своите послания свидетелстват за динамизирането на човешкото време, за усилието да се надмогне характерното за традиционното битуване спокойствие по отношение на неговия ход и да се усети стойността му както за личностното израстване, така и за благосъстоянието на общността.

Разглежданите от А. Странджева разнообразни по обем текстове разказват и за едно обсебващо любопитство към света от близо и далеч, те като че ли са си поставили за цел да провокират уседналия, привързан към мястото човек, да го отведат не само в непознати, екзотични земи, но и да го накарат да мечтае за пътешествия до далечните звезди, до слънцето и луната.

Възрожденската школко-дидактична книжнина създава митологизирания образ на пътуващия човек. Той е нереален, той е далеч от ежедневието на обитателя на балканските градчета и скрити из планините села. Но той въплъщава мечтата за далечното и непознатото, за свободата да изживееш един различен живот. „Тъкмо пътуващият човек – заключава А. Странджева – създава атмосферата на епохата ...” (с. 127).

Същото можем да наблюдаваме и при преобладаващата част от фикционалните текстове – от „Житие и страдания” на Софроний до „На прощане” на Ботев героят на пътя е героят на времето. Книгата на А. Странджева не само конкретизира важни познания за епохата. Тя дава възможност за тяхното успоредяване с онова, което възрожденската художествена литература ни разказва за това преходно време.

Изследването впечатлява с дисциплинираност на изложението и с усилие то максимално да обхване своя обект. Справката с посочените в библиографията ползвани извори показва, че са анализирани 174 отделни книги и статии и е работено с 15 периодични издания. Работата е разделена на три големи теми, всяка от които се оказва подход към следващата.

В *Първа глава* се уточнява обхватът на христоматийно-дидактичната книжнина през Възраждането. Като тръгва от разбирането, че обучаващите текстове са адресирани към читатели от „различни социални, възрастови и интелектуални ниши в обществото” (с. 16), авторката полага на анализ не само буквари, читанки и други учебници, но и фрагменти от забавно-утилитарни книги, справочни и периодични издания и пр. Този подход – споделя в заключение А. Странджева – „оставя отворена врата към последващо разширяване на наблюденията, тъй като стигането до окончателно изчерпване на такъв мащабен периметър е невъзможно” (с. 281).

Втора глава проследява еволюцията на представите за време и пространство от Античността до днес, тъй като – както уточнява авторката – „тези възгледи са необходимата база за изясняване синкретиката на двете категории и фундаращата им роля в мисловната еволюция на човечеството” (с. 16).

Същността на проучването е в *трета глава*, която и по обем е най-голяма. Тя е озаглавена „Дискурси на времепространството в христоматийно-дидактичната книжнина” и в нея са разгърнати наблюдения над часовника, календара, историческото време и географското пространство, картографските изображения, пътуването и пр. Особено място е отделено на социологическите аспекти на времепространството. В тези страници можем да прочетем наблюдения над две конкуриращи се в градежа на модерността разбирания. От една страна, се изправя популяризираното от младия Г. Кръстевич схващане, че времето има стойност, ако е преживяно в радост и удоволствие. От друга – внасящото духа на индустриалната епоха твърдение, че „времето е пари”. Отчитайки господстващия през епохата дискурс, А. Странджева държи да подчертае, че неприкритата епикурейска същина на първия възглед „може по-скоро да намери отклик сред неопозитивистите от първата половина на XX век, отколкото сред съвременниците на автора” (с. 291).

Действително духът на Възраждането се канализира в утилитарното и сериозното, то – както пише авторката – „обвързва представата за

времето с ... усилия, подчинени на социално значими цели” (с. 291). Това, обаче, в никакъв случай не изчерпва физиономията на българския възрожденски човек. Твърдението, че хедонистичните настроения, владеещи преведената от Г. Кръстевич студия „Употребление на времето”, не са споделяни от други книжовници (с. 291), би могло да бъде опровергано с достатъчно примери, макар и заети от художествената литература.

В това се крие и най-симпатичната страна на разглежданата книга. Тя е отворена не само за по-нататъшна работа върху „хрестоматийно-дидактичните” текстове, но е и чудесна провокация за работа по преосмислянето, повторното и с нов поглед оглеждане на всичко, в което Възраждането е запечатало своята разнолика физиономия. Защото – както знае и търсачката Гугъл – Възраждането е преход, а още древните са ни казали, че на входа винаги стои двуликият Янус. И това, че твърде дълго ние сме виждали само едното му лице, е проблем на гледащия.

В заключение искам да подчертая изследователския успех на Аделина Странджева. Тя не само е обработила десетки възрожденски книги и статии, но е успяла да дисциплинира в стройно изложение такива изплъзващи се категории като пространство и време. Започвайки своето изложение с разбирането, че „същността на пространството и времето е сред вечните питания, на което ... няма „вечен” отговор” (с. 9), изграждайки върху близо 300 страници увличащ сюжет за срещите на възрожденския българин с часовника, календара и пътя, във финала тя е изпълнена с тревога, „че работата предстои”, но и с ентузиазъм „пред отворените перспективи”.

Елена Налбантова